

Ігор Робак (м. Харків),

доктор історичних наук, професор, завідувач катедри суспільних наук Харківського національного медичного університету

E-mail: robak@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4837-4058>

Ганна Демочко (м. Харків),

кандидатка історичних наук, доцентка катедри

суспільних наук Харківського національного медичного університету

E-mail: inio2@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5744-5893>

Спростування вигадки про етнічне походження професора Броніслава Пржевальського і його діяльність

Стаття присвячена відомому професорові, члену Харківського медичного товариства (ХМТ), завідувачу катедри оперативної хірургії та топографічної анатомії Імператорського Харківського університету (ІХУ) Броніславу Пржевальському. Із залученням нових історичних джерел, якими не користувалися дослідники, вдалося ретельно вивчити постать вченого, зламати стереотипи щодо походження Б. Пржевальського та підтвердити українське коріння медика.

Ключові слова: Броніслав Пржевальський, Запоріжжя, козак, Річ Посполита, Стефан Баторій, Харків, хірург, шляхетство.

I. Yu. Robak

Doctor of history, Professor,

ORCID: 0000-0002-4837-4058

ResearcherID: AAA-4501-2019

E-mail: robak@ukr.net

Kharkiv National Medical University

H. L. Demochko

PhD, Associate Professor,

ORCID: 0000-0001-5744-5893

ResearcherID: AAA-4486-2019

E-mail: inio2@ukr.net

Kharkiv National Medical University

Refutation of the Fabrication about Prof. Bronislaw Przewalski's Ethnicity and His Activity

The paper is devoted to Bronislaw Przewalsky, the well-known professor, member of the Kharkov Medical Society and the Head of the Department of Operative Surgery and Topographic Anatomy of Imperial Kharkov University. Personality of the medic has been explored scantily. "Polish" origin of the doctor is particularly noteworthy, which one was denied by the authors in the paper. Basing on an analysis of sources and literature, it is defined that B. Przewalsky was a descendant of Ukrainian Cossack starshyna (higher officers). B. Przewalsky's ancestors received the nobility from the Polish king, and later the genus changed its surname, which led to a historical tangle. Social and administrative activities of the scientist were considered in the paper, his scientific achievements and the contribution to domestic surgery were analysed.

Key words: Bronislaw Przewalsky, Zaporizhzhia, Cossack, the Polish-Lithuanian Commonwealth, Stefan Batory, Kharkiv, surgeon, szlachta.

Броніслав Пржевальський (1862–1933) відомий як видатний хірург та науковець. А ще з його ім'ям та прізвищем неодмінно пов'язується польське коріння лікаря – більшість дослідників історії медицини, як українських, так і польських, впевнені у тому, що Броніслав Пржевальський поляк. Доказів тому обмаль, лише гучне польське ім'я та прізвище, проте для людської свідомості цього цілком достатньо. Настав час дослідити походження лікаря та відтворити цілісно його біографію.

Персоналії Броніслава Пржевальського не численні. Дослідники стикаються з досить обмеженим колом джерел у традиціях радянської історіографії, які змальовують життєвий шлях вченого. А зважаючи на те, що значна частина життя Б. Пржевальського пройшла вже під радянським прапором, то про походження вченого було зась і згадувати. Традиційно до сторіччя з дня народження вченого на шпальтах медичної преси з'явилася коротка біографічна стаття про професора Пржевальського¹, та через два роки з'являється подібний матеріал в іншому медичному часописі². Зауважимо, що інформація, подана у цих статтях, не проливає світла на питання походження відомого лікаря. Не збереглися і документи в архіві Харківського національного медичного університету, де колись працював Б. Пржевальський.

Українські історики медицини не приділяли належної уваги цій персоні. Тому сучасні дослідження³, згадуючи професора Броніслава Пржевальського на його черговий ювілей, не тільки не відрізняються оригінальністю, а й містять низку фактографічних помилок, які переходять з однієї статті до іншої. На превеликий

Броніслав
Григорович
Пржевальський

жаль, оселилися помилки і у ювілейному виданні Харківського медичного університету.⁴ Ми пропонуємо розглянути питання із залученням ширшого кола історичних джерел, що б дало змогу відтворити правдиво персоналію Б. Пржевальського та виправити невідповідності у його біографії.

Рід Пржевальських, з якого, до речі, походить і відомий природознавець, історик та мандрівник Микола Пржевальський, має давню історію, яка сягає ще часу Лівонських війн XVI століття. За даними історичних досліджень, родоначальником династії був запорозький козак Анісім, який отримав за свої бойові перемоги прізвисько Перевал⁵. Це було типовим для козаків, саме вони мали таку звичку відзначати побратимів характерними прізвиськами. Згодом слово «Перевал» перейшло у прізвище і син Анісіма – Кирило – вже називався Переваловим. До речі, у деяких джерелах син Анісіма згадується як Корнило Паровальський⁶, що скоріше за все не відповідає дійсності, адже навряд чи спалювання прізвища відбулося у наступному поколінні.

К. Перевалов мав добру вдачу, служив у війську та брав участь у багатьох тодішніх військових конфліктах на боці Речі Посполитої. Це стало можливим завдяки укладенню польським королем Сигізмундом II Августом 5 червня 1572 року козацького реєстру – списку з трьохсот козаків, які бралися на королівську службу для захисту кордонів Речі Посполитої. У 1578 році через військову загрозу список було розширено до п'ятисот, а згодом і шестисот осіб.

Ще один документ, хронологічно наближений до військової акції за участю Перевалова, це Реєстр Війська Запорозького Низового, датований 1581 роком, який зберігається у Варшавському

¹ Сокол, М.С. Броніслав Григорьевич Пржевальский. // Клиническая хирургия. 1963. № 10. С. 94-95.

² Марьенко, Ф.С. Профессор Б.Г. Пржевальский. // Вестник хирургии им. И.И. Грекова. 1965. № 1. С. 150-152.

³ Сипливый, В. А., Гузь, А. Г., Петренко, Г. Д. Пржевальський Броніслав Григорьевич (К 150-летию со дня рождження). // Харківська хірургічна школа. 2012. № 6. С. 102-103.

⁴ Вчені Харківського державного медичного університету. – Харків, 2003. С. 212-213.

⁵ Черкаська, Г. Микола Пржевальський. – Отримано з: http://uahistory.com/topics/famous_people/4432 [стан. 23.05.2017].

⁶ Гавриленков, В. М. Русский путешественник Н.М. Пржевальский, Смоленск. 1989. 143 с.

архіві давніх актів. За ним «козакам які ходили на військову службу з його милістю королем» виплачувалися гроші та передавалося сукно. Як зазначають дослідники, це була винагорода за спалений восени 1580 р. Стародуб⁷. Отримав свою королівську милість і єдиний у реєстрі Кирило («Курило з Луцька»), проте його прізвище так і залишилося невідомим⁸.

Польський король Стефан Баторій у 1581 році з величезною армією у 50 тисяч досконало вимуштруваних військовиків здійснив облогу Пскова, до якої залучив і 4 тисячі козаків⁹. Серед них був і прашур професора Броніслава Пржевальського. До речі, у згадках українських істориків про цю облогу він постає під ім'ям Корнія Перевальського¹⁰, що в черговий раз демонструє плутанину з ім'ями та прізвищами. У вже згаданому реєстрі, наприклад, є 18 імен Федір, та ще дев'ять варіантів – Хведор, Хветько, Ходір та ін¹¹. Це ілюструє загальну рису того часу – ужиткове ставлення до імен та прізвищ, що закріпилося навіть на папері. Проте, це не дає нам права сумніватися, що Кирило-Корній-Корнило-Курило Перевал-Перевалов-Паровальський-Перевальський то є одна особа.

Повертаючись до невдалої облоги Пскова¹², зауважимо – козаки скаржилися, що, не дивлячись на вірне служіння Речі Посполитій, їхні

права та вольності на місцях нехтуються старостами та воєводами. З метою віддячити за службу та пом'якшити конфлікт на місцях Стефан Баторій у тому самому році вирішив нагородити грошовою винагородою учасників подій. В іншому випадку він міг зовсім залишитися без козацької допомоги, адже за свідченнями істориків, перші три козацькі реєстри швидко розпадалися – одразу, як у короля закінчувалися гроші, козаки поверталися на Запоріжжя і продовжували займатися своїми справами¹³.

Не дивлячись на те, що Псков вистояв, московський цар попросив миру, а це означало перемогу Речі Посполитої¹⁴. На тлі загального піднесення король щедро роздавав грошові подарунки. 28 листопада 1581 року Стефан Баторій підписав відповідний наказ про надання Перевалову шляхетства.

«Объявляет сею привилегиею нашего нынешнего и будущего века людям, что Мы Король имеем во всегдашнем внимание дабы Служба и подвиги Каждого Нам Королю и Республике оказываемых, не оставит без наград и прочь то самое и других к заслугам поощрять.

А как ротмистр нам Казацкий Карнила Онисимович Пржевальский служба Нам Королю и Республике прежде Сего под Полоцком и Великими Луками а более еще в то время когда Мы послали в неприятельскую землю нашего воеводу Троцкого Подканцлера и Гетмана Литовского княжества, Старосту Борисовского Желецкого Христофора Радзивилы, Князя на Дубинке и в баржах, в частых многих битвах сражениях не щадя собственной крови и тем заслужил на Наше благословение. За каковыя его заслуги он в честь награды просит Нас о пожаловании ему Дворянского Достоинства и Герба.

Того ради Мы Король внимая просьбе и заслугам его засвидетельствованным нашим Воеводою Троцким, его Карнилу Онисимовича Пржевальского Ротмистра Нашего в Дворянское досто-

Стефан Баторій під Псковом,
Ян Матейко, 1872

⁷ Дзира, Я. Автопортрет нації. Київ, 1997. С. 16.

⁸ Там само, с. 48.

⁹ Kipisz, D. Psków 1581-1582. Warszawa, 2006.

¹⁰ Щербак, В. Історія українського козацтва: нариси у 2 т. Київ, 2006. Т. 1. 800 с.

¹¹ Дзира, Я. Автопортрет. С. 29.

¹² Стефан Баторій на початку листопада 1581 року мусив відійти від Пскова до Вільна, проте вже у грудні 1581 року розпочалися мирні переговори, а 15 січня 1582 року був заключений Ям-Запольський мирний договір.

¹³ Дзира, Я. Автопортрет. С. 7.

¹⁴ Брехуненко, В. Війни українських козаків з Росією до часів Богдана Хмельницького. – Київ, 2007. 64 с.

инство возводить его Самого и потомков Его на вечные времена. Желая притом Герб, а равно и Дворянским Достоинством и всеми правами и преимуществами Дворянству присвоенными, он с потомством своим пользоваться имеет по

Родовой герб
Пржевальських

примеру прочих дворян Великого Княжества Литовского.

В уверение чего сия наша привилегия и дана За собственноручными подписями Нашими, к кой и печать Нашу приложит повелели в Главной квартире под Псковом ноября 28 дня 1581 года»¹⁵.

Оскільки документи оформлювалися польською мовою, то й прізвище було перекладено із збереженням сенсу прізвища. Таким чином дієслово «перевалити» переклали як «пшевалити», а сам Кирило (Корнило) відтоді став Пшевальським, а не Переваловим. Проте, і в такій вимові прізвища не залишилося в історичних джерелах, адже вимова букви «ш» на письмі польською передається як «gz», тому й прізвище стали писати як Przewalski. Коли через багато років потому документи перекладалися російською мовою, щоб отримати дворянський титул, то особливості написання польською були знехтувані і з'явилося прізвище Пржевальський.

Після того, як Кирило (Корнило) Пржевальський закінчив службу, він за наказом від 30 січня 1589 року отримав даровані Сигізмундом III землі, розташовані в районі Вітебську та Веліжу. За ці роки Пржевальський став не тільки землевласником, але й заснував родовий герб – на червоному тлі щита розміщувався бойовий лук зі стрілою, націленою вгору. Зверху змаль-

овано шолом з трьома страусиними пір'ями та підпис російською «Долг и Честь».

Династія Пржевальських майже триста років прожила у Скуратові (нині – Білорусь, Вітебський район). Дворянські списки Білорусько-Вітебської губернії середини XIX століття вже містять прізвище «Пржевальские»¹⁶. Записані вони як ті, що підтвердили своє дворянство. За цей час від засновника династії пішло три гілки Пржевальських, вони швидко розселилися навколо означених місць та мало підтримували зв'язки між собою¹⁷. Проте, в останні роки Пржевальські зробили титанічну копітку роботу – вони відтворили родовід від самого Анісіма Перевала. Результатами роботи стали статті у місцевій білоруській пресі «Витебский рабочий»¹⁸ та «Народная газета»¹⁹. Також у мережі Інтернет є сайт «Пржевальский мир», де дбайливо зберігається історія роду.²⁰ А от інформації про Броніслава там бракує.

26 червня (14 серпня) 1862 року у містечку Лепеле Вітебської губернії народився представник славетних Пржевальських – Броніслав-Адам, син римо-католика Григорія Пржевальського та Валерії Роговської²¹. Це було десяте коліно, рахуючи від Анісіма Перевала.

Середню освіту Броніслав отримав з 1873 року у Вітебській гімназії, після чого він навіть рік займався вчителюванням в одній родині. Для продовження навчання Броніслав Пржевальський приїхав до Харкова і у 1883 року вступив до Імператорського Харківського університету на медичний факультет. У 1888 році Броніслав отримав звання лікаря та диплом з відзнакою²².

З 1 червня 1889 по 1 грудня 1892 рік Б. Пржевальський працював ординатором факультетської хірургічної клініки Імператорського Харківського університету, про що збереглися відомості у Російських медичних списках²³. З 1 лютого по

¹⁵ Привилегия Карнилы Онисимовича Пржевальского. – Отримано з: http://przhevalsky-mir.ru/names/noble-certificates/detail.php?ELEMENT_ID=241.

¹⁶ Российское дворянство. Белорусско-Витебская губерния. – Отримано з: <http://goldarms.narod.ru/witebsk.htm>.

¹⁷ Генеалогическая база знаний: персоны, фамилии, хроника. – Отримано з: <http://baza.vgdr.com/1/25961/>.

¹⁸ Род Пржевальских происходит из Витебщины. // *Витебский рабочий*. 1991. № 6.

¹⁹ Мы Пржевальские. // *Народная газета*. 1991. № 78.

²⁰ Пржевальский мир. – Отримано з: <http://przhevalsky-mir.ru>.

²¹ Там само, <http://przhevalsky-mir.ru/genealogical-tree/>.

²² Вчені... С. 212-213.

²³ Российский медицинский списокъ изданный медицинскимъ департаментомъ Министерства внутреннихъ дель на 1890 годъ. – Санкт-Петербург. 1890. 496 с.

16 квітня 1893 року він встиг попрацювати молодшим лікарем 34-го флотського екіпажу у м. Севастополі. У сучасних статтях у ювілейному виданні ХНМУ²⁴ та журналі «Харківська хірургічна школа»²⁵ щодо Броніслава Пржевальського вказується назва 28-го екіпажу, що не відповідає дійсності, адже у представленні його перед захистом дисертації чітко вказується 34 бригада²⁶. Одразу після закінчення флотської служби Б. Пржевальський працював заводським лікарем у м. Дружківка, де у товаристві «Металургійні та сталеплавильні заводи Донбасу» керував облаштуванням першої лікарні для робітників.

Восени того ж року Б. Пржевальський розпочав приватну хірургічну практику в Харкові, а також активно співпрацював з М. П. Тринклером у його хірургічній клініці. 1985 року Пржевальському пощастило попрацювати з відомим тоді проф. Л. Орловим у лабораторії хірургічної патології.

Роки напруженої роботи не пройшли дарма – 27 травня 1896 року у великій хімічній аудиторії Броніслав Пржевальський захистив дисертаційну роботу на ступінь доктора медицини «До питання про нервові закінчення передміхурової залози»²⁷. Опонентами на захисті були відомі вчені М. Кульчицький, М. Попов, О. Білоусов. Робота Б. Пржевальського викликала значний інтерес у опонентів. Зокрема, М. Попов відзначив сильні сторони у гістологічному аспекті роботи, проте, серед недоліків вказав на хиби літературно-історичної частини, бо Б. Пржевальським не були розглянуті деякі засадничі анатомічні праці закордонних науковців. На невідповідності літературного змісту звернув свою увагу проф. О. Білоусов, а М. Кульчицький зазначив, що дисертант знайшов правильний підхід, розглядаючи нервові елементи на розрізах, а не на розчавлених препаратах. Це, на думку, професора, дало змогу от-

римати блискучі результати роботи. В цілому, дисертація Пржевальського отримала схвальні відгуки і вже через декілька хвилин В. Грубе, як голова ради, оголосив присутнім про присудження доктору Б. Пржевальському ступеня доктора медицини²⁸.

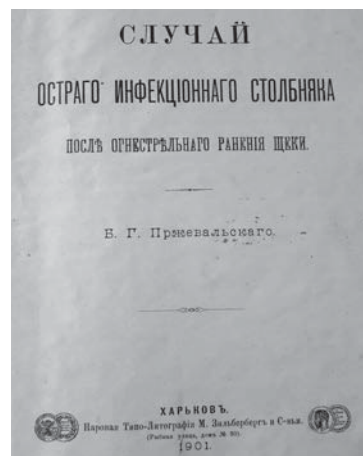
З 1897 року до 1907 року Б. Пржевальський працював завідувачем відділення хірургічної лікарні Харківського медичного товариства. В часи роботи на цій посаді він вивчав роль нервової системи у хірургічних хворобах²⁹.

Робота в лікарні перервалася початком російсько-японської війни у 1904-1905 рр. Б. Пржевальський брав активну участь у формуванні Харківського санітарного загону, разом з яким і поїхав на фронт. Там він отримав неоціненний досвід з допомоги пораненим.³⁰

З 1907 року Б. Пржевальський йде на викладацьку роботу на медичний факультет Імператорського Харківського університету. У 1907 році його обрали приват-доцентом катедри хірургічної патології. Паралельно із викладанням Б. Пржевальський працює в клініці Л. Орлова, де вивчає питання знеболювання, вроджених вад розвитку та злоякісних пухлин.

З 1910 року Броніслава Пржевальського обрали екстраординарним професором катедри топографічної анатомії, а у 1913 році – завідувачем катедри хірургічної патології.

У роки Першої світової війни шляхетний професор не міг стояти осторонь подій та у 1914 році очолив шпиталь при Харківському медичному товаристві, почав консультувати лазарети

²⁴ Вчені... С. 212-213.

²⁵ Сипливий, В. А. і др. Пржевальський Броніслав Григорьевич. С. 102-103.

²⁶ Отчетъ о докторскихъ диспутахъ на медицинскомъ факультетѣ въ 1896 году. Харьков, 1897. 34 с.

²⁷ Пржевальский, Б. Г. К вопросу о нервныхъ окончанияхъ в предстательной железе. Харьков, 1896. 44 с.

²⁸ Отчетъ о докторскихъ диспутахъ. 34 с.

²⁹ Державний архів Харківської області, ф. Р-1584, оп. 9, спр. 245.

³⁰ Марьенко, Ф.С. Профессор Б.Г. Пржевальский. С. 150–152.

Південної залізниці. В ці роки Б.Г. Пржевальський вивчав гнійну інфекцію та методи боротьби з нею, про що видав відповідну статтю у 1916 році. На величезному клінічному матеріалі професор разом із своїми учнями довів, що вакциноterapia є ефективною при запальних процесах³¹.

1920 року нова влада ліквідувала приватну лікарню професора Пржевальського по вул. Вознесенській, 8. Увесь інструментарій та ліки із кабінету професора Пржевальського передали іншому закладу³². В останні роки викладання Б. Пржевальський віддав себе не тільки педагогічній, а й організаторській діяльності. Він виступив одним із засновників секції хірургів Харківського медичного товариства, яка виникла у 1922 році.³³

Щодо Пржевальського-лектора, збереглися цікаві дані від студентів, які надавали професору не дуже позитивні відгуки. Молодь вважала, що Б. Пржевальський не має ораторських та лекторських здібностей. Матеріал, який він подавав, не був систематизований, а форма викладання – надто непопулярна, тому лекції професора не завоювалися, а їхнє значення було занижким.³⁴ В той же час зовсім інші відомості щодо професійних якостей маємо від колеги Б. Пржевальського професора І.В. Кудінцева, який писав некролог: «Пржевальський строил свои лекции так, что слушатели получали самое необходимое и научно строго проверенное. Покойный не был требовательным преподавателем и не предъявлял слушателям строгих требований. Строгий больше к себе, он пользовался уважением со стороны студентов, которые чувствовали в нем истинного ученого».³⁵

Пржевальський-науковець відзначився серйозним доробком у хірургії. Роботи професора-хірурга дбайливо зберігаються у Харківській науковій медичній бібліотеці.

У 1909 році вийшла робота «Къ вопросу о fascia renalis»³⁶, у якій автор виклав власні дослідження анатомії нирки, доведені на аутопсії 28 померлих. Броніслав Пржевальський сміливо вступив у дискусію на сторінках видання з відомими вченими-анатомами того часу та довів правоту своїх суджень. Цікавість до анатомії підтримувалася наставництвом та допомогою О. Репрева та Я. Постоева, у лабораторії яких працював Б. Пржевальський. Це дало змогу надрукувати наступного року видання «Къ топографической анатомии spatium retroperitoneale»³⁷, якому автором були зроблені ґрунтовні висновки з анатомічних досліджень.

Величезна практична робота в кабінеті оперативної хірургії з топографічною анатомією Харківського університету не пройшла дарма. У 1919 році, коли місто вже було захоплено більшовиками, Б. Пржевальський не покидає робочого місця та активно займається роботою. Друком виходить його монографія «К топографии фасций дна полости мужского таза»³⁸. Матеріал для роботи збирався протягом 1911–1914 років, проте автор не зміг видати монографію через низку обставин. Тільки у 1917 році на засіданні хірургічного товариства були викладені основні результати. Робота є цікавим джерелом з анатомії, також її цінність підвищується вміщеними 12 малюнками з детальними анатомічними зображеннями порожнини малого тазу.

³¹ Пржевальський, Б.Г. Медицинская часть отчета о лазарете для раненых воинов Харьковского Медицинского Общества и Всероссийского Союза Городов № 4. // Харьковский медицинский журнал. 1916. Т. 22. № 10. С. 305–320.

³² Державний архів Харківської області, ф. Р-821, оп. 1, спр. 96, арк. 55.

³³ 100-летие Харьковского медицинского общества (1861–1961). Киев, 1965. 257 с.

³⁴ Центральний державний архів вищих органів влади та управління, ф. 166, оп. 3, спр. 734.

³⁵ Кудинцев, И.В. Памяти професора Бронислава Григорьевича Пржевальского. // Врачебное дело. 1933. № 6. С. 683.

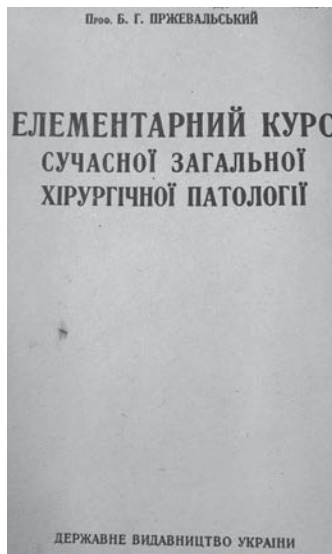
³⁶ Пржевальський, Б. Г. Къ вопросу о fascia renalis. –Харьков. 1909. 29 с.

³⁷ Пржевальський, Б.Г. Къ топографической анатомии spatium retroperitoneale. Харьков, 1910. 215 с.

³⁸ Пржевальський, Б.Г. Къ топографии фасций дна полости мужского таза. Харьков, 1919. 72 с.

³⁹ Пржевальський, Б.Г. Элементарный курс сучасної загальної хірургічної патології. Харків, 1930. 367 с.

1930 рік в роботі Б. Пржевальського позначився виходом у світ «Елементарного курсу сучасної загальної хірургічної патології» – очікуваного видання, яке було рекомендовано як посібник для навчання студентів медичних вищих навчальних закладів³⁹. Зауважимо, що подібного видання для студентів не існувало, тому воно було внесено до плану Державного видавництва як найочікуваніший підручник з хірургічної патології. На сторінках видання подавався стислий опис патологічних процесів, які потребували хірургічного лікування. «Родзинкою» видання стало те, що у ньому був вміщений досвід лікування травм, шоку, інфекцій та вогнепальних поранень, отриманий у часи Першої світової війни.

У 1930 році вийшла робота «Гострі інфекції пальців і китиці»⁴⁰, у якій автор приділив увагу інфекційним хворобам «епідермоїдального шару, глибших шарів та нігтьових фаланг». Він надав розлогу характеристику симптомам цих хвороб та методам їх лікування. Розвідки у цій площині хірургічного втручання продовжувалися, і вже у 1933 році Б. Пржевальський видає фундаментальний твір «Сучасне лікування гострих глибоких інфекцій пальців та п'ясти»⁴¹, де систематизує досвід багатьох операцій.

1932 року професор видав ще один підручник «Хірургічна клінічна пропедевтика»⁴². Підручник містив неочінені дані з діагностики хірургічних хвороб та методів їх лікування.

Б. Пржевальський був ерудованою людиною, він знав декілька мов (італійська, німецька, французька), цікавився світовою літературою.

Шляхетське походження давалося взнаки. Довгий час професор входив до складу редколегії журналів «Врачебное дело» та «Харьковский медицинский журнал».

Помер Б. Пржевальський на 71 році життя, на нього скоїла наїзд автівка, і від ускладнень після травми (гнійний плеврит) професора не стало 22 лютого 1933⁴³.

Результати студіювання біографії Б. Пржевальського – яскравий приклад того, як тісно та нерозривно пов'язана історія України та Польщі. Видатний лікар, якого сприймали завжди як людину з польським корінням, насправді виявляється нащадком славетних українських козаків. Простежуючи історію роду можна сказати, що Пржевальські швидко полонізувалися, адже вже онуки Кирила малі імена Leon, Ian і Wawrzenc. Шляхетський титул став для Перевалових візитівкою в інше життя та можливістю докорінно змінити історію свого роду. Через шляхетство вони відкрили для себе можливості входження до старовинних польських та литовських династій шляхом укладання міждинастійних шлюбів. Нащадки роду Пржевальських вже у Російській імперії підтвердили своє шляхетство і отримали дворянські титули, а представники Пржевальських склали еліту тодішнього світу. Серед них були військові вищих рангів, юрист, сестричальниця, мандрівник, хімік, журналіст, лікар. На жаль, близько 50-ти осіб (перелік постійно оновлюється) потрапили під жорна репресивної машини 1937–1938 рр. Вочевидь, радянська влада викорінювала шляхетську історію не тільки із свідомості людей, а й людей із життя. Невідомо, чи не минула б участь і Броніслава Григоровича, який помер у 1933 році, за чотири роки до тих жахливих подій.

Проведене дослідження дає змогу відтворити біографічну сторінку ще одного з роду Пржевальських – Броніслава, інформацію про якого не мають укладачі порталу «Пржевальський мир». Їм вже надіслані розвідки з цього питання і співпраця у цій площині продовжуватиметься.

⁴⁰ Пржевальський, Б.Г. Гострі інфекції пальців і китиці. Харків, 1930. – 8 с.

⁴¹ Пржевальський, Б.Г. Сучасне хірургічне лікування гострих глибоких інфекцій пальців і п'ясти у сполученні його з біологічними способами пригнічувати вірулентність інфекції. Харків, 1933. – 92 с.

⁴² Пржевальський, Б.Г. Хірургічна клінічна пропедевтика. Харків, 1930. – 249 с.

⁴³ Сокол, М.С. Броніслав Григорьевич Пржевальский. С. 94-95.

References

- (1963) Sokol, M. S. Bronyslav Hryhorevych Przheval'skyi // *Klynycheskaia khirurgiia*. – №10. – S. 94–95. [in Russian].
- (1965) Marenko, F. S. Professor B.H. Przheval'skyi // *Vestnyk khirurgii ym. Y. Y. Hrekova*. – №1. – S. 150–152. [in Russian].
- (2012) Syplyviy, V. A., Huz, A.H., Petrenko, H.D. Przheval'skyi Bronyslav Hryhorevych (K 150-letiu so dnia rozhdennia). // *Kharkivska khirurhichna shkola*. – №6. – S. 102–103. [in Russian].
- (2003) Vcheni Kharkivskogo derzhavnogo medichnogo universitetu. – Za red. akad. A. Ya. Tciganenka. – Kharkiv : Vid-vo «Kharkiv», – S. 212–213. [in Ukrainian]
- Cherkaska, H. Mykola Przheval'skyi. – Retrieved from: http://uahistory.com/topics/famous_people/4432. [in Ukrainian].
- (1989) Havrylenkov, V. M. Russkyi puteshestvennyk N.M. Przheval'skyi. – Smolensk. – 143 s. [in Russian].
- (1997) Dzyra, Ya. Avtoportret natsii. – Kyiv. – 144 s. [in Ukrainian].
- (2006) Kupisz, D. Psków 1581-1582. – Warszawa. – 216 s. [in Polish].
- (2006) Shcherbak, V. Istoriia ukrainskoho kozatstva: narysy u 2 t. – Kyiv. – T.1. – 800 s. [in Ukrainian].
- (2007) Brekhunenko, V. Viiny ukrainskykh kozakiv z Rosiieiu do chasiv Bohdana Khmelnytskoho. – Kyiv. – 64 s. [in Ukrainian]
- Prvylyehyia Karnyly Onysymovycha Przheval'skoho. – Retrieved from: http://przhevalsky-mir.ru/names/noble-certificates/detail.php?ELEMENT_ID=241 [in Russian].
- Rossyiskoe dvorianstvo. Belorussko-Vytebskaia hubernyia. – Retrieved from: <http://goldarms.narod.ru/witebsk.htm> [in Russian].
- Henealohycheskaia baza znanyi: osoby, famylyy, khronyka. – Retrieved from: <http://baza.vgdru.com/1/25961/>. [in Russian].
- (1991) Rod Przheval'skykh proiskhodyt yz Vytebschyny // *Vytebskyi rabochy*. – №6. [in Belarusian].
- (1991) My Przheval'skye // *Narodnaia hazeta*. – 1991. – №78. [in Belarusian].
- Przheval'skyi myr. – Retrieved from: <http://przhevalsky-mir.ru>. [in Russian].
- (1880) Rossijskij medicinskij spisok, izdannyy Upravleniem Glavnogo vrachebnogo inspektora Ministerstva vnutrennih del na 1880 god.– SPb: Tipografiya Ministerstva vnutrennih del. – 336 S. [in Russian].
- (1897) Otchet o doktorskykh dysputakh na medytsynskom fakultete v 1896 godu. – Kharkov. – 34 s. [in Russian].
- (1896) Przheval'skyi, B. H. K voprosu o nervnykh okonchaniyakh v predstatelnoi zheleze. – Kharkov. – 44 s. [in Russian].
- Derzhavnyi arkhiv Kharkivskoi oblasti.
- (1916) Przheval'skyi, B. H. Medytsynskaia chast otcheta o lazarete dlia ranenykh voynov Kharkovskoho Medytsynskoho Obschestva y Vserossyiskoho Soiuza Gorodov № 4. // *Kharkovskiy medytsynskiy zhurnal*. – T. 22. – № 10. – S. 305–320. [in Russian].
- (1965) 100-letye Kharkovskoho medytsynskoho obschestva (1861-1961). – Kyev. – 257 s. [in Russian].
- Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv vyshchykh organiv vlady ta upravlinnia Ukrainy.
- (1933) Kudyntsev, Y. V. Pamiaty profesora Bronyslava Hryhorevycha Przheval'skoho. // *Vrachebnoe delo*. – №6. – S. 683. [in Russian].
- (1909) Przheval'skyi, B. H. K voprosu o fascia renalis. – Kharkov. – 29 s. [in Russian].
- (1910) Przheval'skyi, B. H. K topohrafycheskoi anatomyy spatium retroperitoneale. – Kharkov. – 215 s. [in Russian].
- (1919) Przheval'skyi, B. H. K topohrafyy fastsyi dna polosty muzhskoho taza. – Kharkov. – 72 s. [in Russian].
- (1930) Przheval'skyi, B. H. Elementarnyi kurs suchasnoi zahalnoi khirurhichnoi patolohii. – Kharkiv. – 367 s. [in Ukrainian].
- (1930) Przheval'skyi, B. H. Hostri infektsii paltsiv i kytytsi – Kharkiv. – 8 s. [in Ukrainian].
- (1933) Przheval'skyi, B. H. Suchasne khirurhichne likuvannia hostrykh hlybokykh infektsii paltsiv i piasty u spoluchenni yoho z biolohichnymy sposobamy pryhnychuvaty virulentnist infektsii. – Kharkiv. – 92 s. [in Ukrainian].
- (1930) Przheval'skyi, B. H. Khirurhichna klinichna propedevtyka. – Kharkiv. – 249 s. [in Ukrainian].
- (2012) Vydatni poliaky Kharkova: materialy Mizhnarodnogo naukovooho sympoziumu, Kharkiv, 7 hrudnia 2011 p. = Wybitni polacy Charkowa : materialy Midzynarodowego Naukowego Sympozjum, Charkow, 7 grudnia 2011 r. – Kharkiv. – 360 s. [in Ukrainian, [in Polish].
- (2018) Zhvanko, L. Vydatni poliaky i Kharkiv: biohr. slov. (1805– 1918).– Kharkiv. – 408 s. [in Ukrainian].